



Висновок експерта між наукою і правом: проблеми доброчесності та оцінки наукового знання

Максим Ковзель

кандидат технічних наук, доцент, судовий експерт відділу фізико-хімічних досліджень лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів, Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5720-1186>, e-mail: kovzel.maxim@gmail.com

Тетяна Ніколайчук

науковий співробітник лабораторії почеркознавчих досліджень та технічної експертизи документів, Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Дніпро, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1973-3385>, e-mail: asteriotania@gmail.com

Розглянуто висновок експерта як форму прикладного наукового знання, що створюється поза академічним середовищем і має відповідати науковим критеріям якості та доброчесності. Проаналізовано роль стандартизації, акредитації та професійних мереж у забезпеченні довіри до такого знання.

Ключові слова: висновок експерта; академічна доброчесність; акредитація; судово-експертні установи; глобалізація науки.

Expert Opinion at the Intersection of Science and Law: Challenges in Maintaining Integrity and Evaluating Scientific Knowledge

Maksym Kovzel, Tetiana Nikolaichuk

The expert opinion is viewed as a form of applied scientific knowledge. It is formulated outside of academic environment and should observe the academic criteria for quality and integrity. The authors consider the role of accreditation, standardization and professional networks in fostering trust in such applied scientific knowledge.

Keywords: expert opinion; academic integrity; accreditation; forensic institutions; science globalization.

Зростаюча глобалізація наукових досліджень об'єктивно зумовлює необхідність гармонізації норм і стандартів академічної доброчесності як на національному рівні, так і між державами.

Наука і право мають давнє та тісно переплетене коріння як дисципліни, бо наука входить у правову сферу передусім через потребу судів у науково-обґрунтованих висновках щодо фактичних обставин справи. Судові органи значною мірою покладаються на наукові знання під час вирішення спорів, зокрема з питань власності, причиново-наслідкового зв'язку та відповідальності. У цьому контексті наукові докази стають одним із ключових інструментів обґрунтування судових рішень.

Водночас складні, а подекуди й суперечливі відносини між наукою та правом уже тривалий час є предметом численних досліджень у галузі юридичної науки. Зокрема, у правовій доктрині неодноразово підкреслювалося, що: «Добре встановлені

в науковій спільноті критерії та інституційні механізми оцінки обґрунтованості наукових тверджень надають судам чіткі та зрозумілі вказівки щодо того, як вони можуть раціонально та послідовно оцінювати наукові докази. Суди повинні визнавати наукові докази лише в тому випадку, якщо вони відповідають науковим стандартам та отримані за допомогою методів, які загально визнані науковою спільнотою як обґрунтовані та надійні» [1]. Попри те, що цей підхід слугує важливим орієнтиром, сучасна наукова діяльність характеризується фрагментарністю стандартів і нерівномірністю інституційних механізмів контролю, особливо в умовах транснаціональної наукової співпраці.

Сучасна наука перестала бути локальною як за формою організації, так і за наслідками своєї діяльності. Дослідження дедалі частіше здійснюються в межах міжнародних колаборацій; фінансування наукових проєктів

має транснаціональний характер; результати досліджень публікуються у відкритому доступі та застосовуються на глобальному рівні. За таких умов наукові результати перестають бути внутрішньою справою окремої держави або наукової установи. Помилки або методологічні порушення в одній країні можуть мати наслідки для всієї міжнародної наукової спільноти, що зумовлює потребу системного й узгодженого забезпечення якості та етичності наукової практики.

Підходи до забезпечення наукової доброчесності істотно відрізняються, зокрема між моделлю, що сформувалася у США, та практиками, характерними для європейського наукового простору. У США діють чітко визначені механізми контролю за дотриманням стандартів доброчесності, зокрема через спеціалізовані інституції, формалізовані процедури розслідування випадків наукової недоброчесності та стандартизовані реакції на виявлені порушення.

Натомість у Європі відсутня єдина наднаціональна система, яка б комплексно регулювала питання академічної доброчесності. Підходи до розгляду випадків недоброчесності в науковій діяльності суттєво відрізняються між країнами. У багатьох державах бракує чітких процедур; результати розслідувань не визнаються іншими країнами автоматично. Унаслідок цього формується розрив стандартів доброчесності в межах єдиного наукового простору, що суперечить глобальній природі сучасної науки [2].

Фрагментарність підходів до наукової доброчесності має не лише теоретичні, але й чітко окреслені інституційні наслідки. Особливо вразливими до такої фрагментарності є ті сфери науки, де наукові результати безпосередньо застосовуються для прийняття обов'язкових рішень. Такі ситуації підривають довіру не лише до окремих досліджень, а й до науки як соціального інституту [2, 3]. У науковій практиці Європи описано резонансні випадки, коли в роботах відомих учених згодом виявлялися суттєві розбіжності в даних. Такі прогалини підривають довіру до науки, збільшують ризик повторення порушень та зменшують якість наукової діяльності. У дослідженнях, присвячених захисту

належної наукової практики, неодноразово наголошується на необхідності розробити єдині європейські політики щодо чесної наукової практики; установити незалежні комісії або органи для розслідування недоброчесності; заохочувати навчання та підготовку науковців з питань дослідницької етики; робити моніторинг і прозорі звіти про випадки не доброчесності [2—4].

Хоча ця концепція не стосується судової практики безпосередньо, вона є принципово важливою для оцінювання наукових доказів, на яких ґрунтуються висновки експертів.

Науково-дослідні установи судових експертиз та експертні служби в Україні є прикладом інституційно прикладної науки з підвищеним рівнем ризиків для належної наукової практики. Тут наукові результати створюються в умовах зовнішнього запиту, часових обмежень і високої соціальної відповідальності. Діяльність установ поєднує проведення наукових досліджень та безпосереднє застосування результатів у правозастосовній сфері, крім того, рівень відповідальності за можливі помилки підвищений.

В умовах фрагментарності підходів до забезпечення академічної доброчесності особливого значення набувають формалізовані інституційні механізми, здатні забезпечити мінімальний рівень уніфікації наукової практики. Одним із таких механізмів є акредитація, яка виконує функцію інституційного визнання наукової та методологічної компетентності організацій, що здійснюють дослідницьку або прикладну наукову діяльність.

Акредитація науково-дослідних установ судових експертиз в Україні регулюється стандартами якості (наприклад, ISO/IEC 17025) через Національне агентство з акредитації (НААУ), а також атестацією як наукових установ МОН України, вона не спрямована на оцінювання істинності окремих наукових результатів або конкретних висновків експертів, вона забезпечує офіційне визнання компетентності, якості дослідницьких процесів, їх методологічної відтворюваності та відповідності міжнародним стандартам.

Водночас акредитація не охоплює усі аспекти наукової та експертної діяльності, а лише задає мінімальні інституційні вимоги до ор-



ганізації досліджень і не здатна забезпечити розвиток методик та професійних стандартів у ширшому вимірі. Є потреба в механізмах горизонтальної інтеграції, яку поки що виконує зокрема Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI). У контексті глобалізованої науки ENFSI виконує функцію м'якої уніфікації, зменшуючи розрив між національними підходами до експертних досліджень.

До того ж міжнародні та професійні механізми уніфікації не замінюють національного правового регулювання, у межах якого визначаються загальні засади наукової діяльності та відповідальності за її результати. 18 грудня 2025 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про академічну доброчесність» (законопроект № 10392) [5], який не містить спеціального регулювання судово-експертної діяльності та не встановлює безпосередніх вимог до висновку експерта як процесуального документа. Але його положення формують загальну нормативну рамку, у межах якої визначаються базові цінності та принципи наукової діяльності, зокрема чесність, достовірність результатів і персональна відповідальність дослідника. У цьому контексті Закон може розглядатися як концептуальна основа для оцінювання якості прикладного наукового знання незалежно від сфери його практичного застосування, зокрема в судово-експертній діяльності.

Глобалізація науки перетворила проблему академічної доброчесності з локальної на системну. Фрагментарність підходів у Європі

створює реальні ризики для якості наукових досліджень і довіри до їх результатів. За цих умов інституційні рішення, зокрема законодавче закріплення принципів доброчесності, міжнародні стандарти та наднаціональні професійні мережі набувають ключового значення для забезпечення якості наукової практики. Україна перебуває на етапі формування інституційної моделі захисту наукової доброчесності, яка концептуально узгоджується з європейськими підходами, проте потребує подальшої систематизації та інституційного закріплення.

Перелік джерел посилання

1. Albright T. D. A scientist's take on scientific evidence in the courtroom. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2023. Vol. 120, no. 24. e2301839120. DOI: 10.1073/pnas.2301839120 (дата звернення: 26.01.2026).
2. Bosch X. Misconduct policies of scientific organizations. *Science*. 2010. Vol. 329, № 5991. Pp. 529–531. DOI: 10.1126/science.1193225 (дата звернення: 26.01.2026).
3. Reich E. S. Plastic fantastic. *Nature*. 2009. Vol. 458. Pp. 526–528.
4. European Science Foundation; EMBO. *Stewards of integrity: Institutional approaches to promote and safeguard good research practice* / EMBO Reports. 2010. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2854597/> (дата звернення: 26.01.2026).
5. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 р. № 4742-IX. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> (дата звернення: 29.01.2026).